

**Departement Social Werk
Afstudeerrichting Maatschappelijk Werk**

Kinderarmoede bij allochtonen

Door Selfinaz Duygu

**Eindwerk aangeboden tot het bekomen
van het diploma bachelor sociaal werk
(maatschappelijk assistent)**

**Hasselt
Academiejaar 2014-2015**

Woord vooraf

Dit eindwerk is het sluitstuk van mijn opleiding Sociaal- Agogisch Werk. Bij de realisatie van dit eindwerk kon ik rekenen op de hulp en steun van verschillende personen aan wie ik graag mijn oprechte dank wil betuigen.

Vooreerst wil ik mijn dank betuigen aan mijn eindwerk begeleidster Hilde De Wit. Zij gaf mij advies waar het nodig was en stond altijd open voor vragen. Bedankt voor het advies, de begeleiding en de bijsturing daar waar nodig was.

Tot slot wil ik ook mijn ouders, familie en vrienden bedanken. Zij hebben me steeds aangemoedigd en gesteund tijdens mijn studies en stonden mij bij tijdens deze laatste beproeving tot het behalen van mijn diploma.

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Inhoudsopgave.....	3
---------------------------	----------

Afkortingenlijst.....	5
------------------------------	----------

Inleiding.....	6
-----------------------	----------

Deel 1: theorie.....	7
-----------------------------	----------

1.1 Kinderarmoede in België.....	8
----------------------------------	---

1.2 De relatie tussen etnische afkomst en kinderarmoede.....	9
--	---

1.3 Belangrijke dimensies van kinderarmoede.....	10
--	----

1.3.1 Materieel welzijn.....	10
------------------------------	----

1.3.2 Huisvesting en leefomgeving.....	11
--	----

1.3.3 Onderwijs en opvoeding.....	12
-----------------------------------	----

1.3.4 Gezondheid.....	12
-----------------------	----

1.3.5 Subjectief welbevinden.....	13
-----------------------------------	----

1.4 Aanpak van de dimensies van kinderarmoede.....	13
--	----

1.4.1 Materieel welzijn.....	13
------------------------------	----

1.4.2 Huisvesting en leefomgeving.....	14
--	----

1.4.3 Onderwijs en opvoeding.....	14
-----------------------------------	----

1.4.4 Gezondheid.....	15
-----------------------	----

1.4.5 Subjectief welbevinden.....	15
-----------------------------------	----

1.5 Kinderarmoede bekijken vanuit verschillende perspectieven.....	16
--	----

1.5.1 Hulpvrager.....	16
-----------------------	----

1.5.2 Hulpverlener.....	17
-------------------------	----

Deel 2: praktijk.....	18
------------------------------	-----------

2.1 Onderzoeksmethode.....	19
----------------------------	----

2.1.1 Kwalitatief onderzoek.....	19
----------------------------------	----

2.1.2 Diepte- interviews.....	19
-------------------------------	----

2.1.3 Vragenlijst.....	19
------------------------	----

2.1.4 Respondenten.....	20
-------------------------	----

2.2 Onderzoeksresultaten.....	21
-------------------------------	----

2.2.1 Achtergrondgegevens.....	21
--------------------------------	----

2.2.2 Materieel welzijn.....	23
------------------------------	----

2.2.2.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen.....	24
---	----

2.2.3 Huisvesting en leefomgeving.....	24
--	----

2.2.3.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen.....	25
---	----

2.2.4 Onderwijs en opvoeding.....	25
2.2.4.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen.....	27
2.2.5 Gezondheid.....	27
2.2.5.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen.....	28
2.2.6 Subjectief welbevinden.....	28
2.2.6.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen.....	28
2.2.7 Hulpverlening.....	29
2.2.7.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen.....	29
2.3 Conclusie.....	30
2.3.1 Materieel welzijn.....	30
2.3.2 Huisvesting en leefomgeving.....	30
2.3.3 Onderwijs en opvoeding.....	31
2.3.4 Gezondheid.....	32
2.3.5 Subjectief welbevinden.....	32
2.3.6 Hulverlening.....	33
Bibliografie.....	34
Bijlagen.....	36

Afkortingenlijst

OCMW	Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn
CLB	Centrum voor Leerlingenbegeleiding
CGG	Centrum Geestelijke Gezondheidszorg
DAVO	Dienst voor Alimentatievorderingen

Inleiding

Kinderarmoede heeft een belangrijke invloed op lange termijn, eens het kind volwassen is. Kinderen zijn slachtoffers van negatieve omstandigheden. Opgroeien in een arm gezin en tegelijk behoren tot een etnisch- culturele minderheid heeft negatieve gevolgen voor het welzijn en de psychosociale ontwikkeling van het kind. Armoede tijdens de kinderjaren gaat vaak gepaard met een vertraagde fysieke en mentale ontwikkeling.

In het theoretisch gedeelte van dit eindwerk wordt er dieper ingegaan op het begrip kinderarmoede in België. Daarnaast beschrijf ik de vijf dimensies die belangrijk zijn voor jonge kinderen: materieel welzijn, huisvesting en omgeving, opvoeding en onderwijs, gezondheid en subjectief welbevinden. Hierna bespreek ik voor elk van de vijf dimensies van kinderarmoede een aantal concrete voorbeelden voor een aanpak. Ook bespreek ik de verschillende visies waarbij de hulpvrager en de hulpverlener kampen tijdens het hulpverleningsproces.

In het praktisch gedeelte van het onderzoek worden de onderzoeksmethode, met het kwalitatief beschrijven onderzoek, uitvoerig beschreven. De onderzoeksresultaten, zoals die afgeleid worden uit de kwalitatieve interviews, worden hier gepresenteerd. Daarna bespreek ik de conclusie op basis van de resultaten van het kwalitatief onderzoek en deze worden ten slotte gekoppeld aan de theorie.

.

Deel 1: theorie

1.1 Kinderarmoede in België

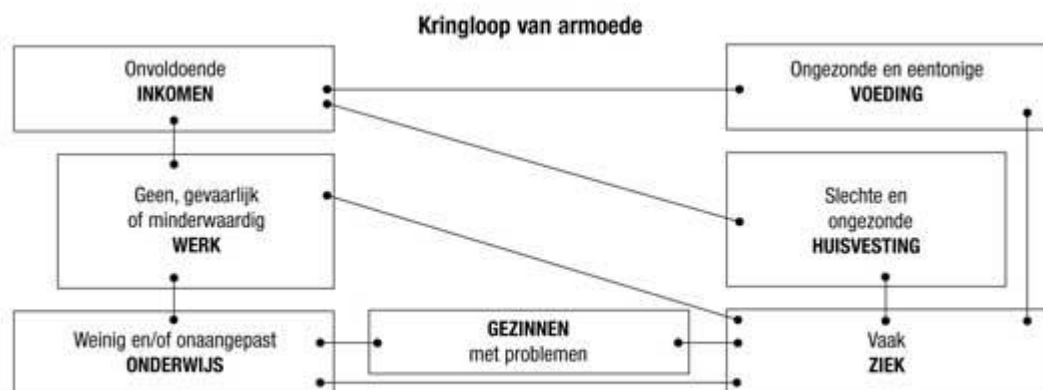
Ook in een land als België, dat over het algemeen welvarend is, zijn er individuen en gezinnen die dagelijks aan den lijve ervaren wat armoede betekent. Financiële problemen zijn lang niet het enige waar deze mensen mee te kampen hebben: geldgebrek is maar één facet van armoede (Van Dijck, 2010). Het brengt in veel gevallen een hele reeks andere problemen met zich mee op het vlak van gezondheid, huisvesting, onderwijs, werk, participatie aan het maatschappelijk leven...

Een veel gebruikte definitie van armoede binnen België is geformuleerd door Jan Vrancken, socioloog en hoogleraar aan de universiteit van Antwerpen.

Armoede wordt door hem als volgt omschreven: *'een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van het algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen.'* (Vrancken, 2006)

Afgeleid uit bovenvermelde definitie kan men stellen dat armoede niet louter een financieel probleem is, maar dat er ook sprake is van sociale uitsluiting op verschillende domeinen van het maatschappelijk leven. Ten gevolge van deze integrale uitsluiting ontstaat er een kloof met de samenleving, waardoor het onderscheid arm versus rijk nog sterker tot uiting komt.

Armoede wordt niet zelden van de ene generatie op de andere overgedragen: een van de grote uitdagingen bestaat erin deze vicieuze cirkel te doorbreken (Kerkhofs, 2014). Ook blijkt dat bepaalde gezinstypes meer blootgesteld zijn aan het risico arm te worden dan andere: gezinnen met een migratieachtergrond, gezinnen waar de arbeidsdeelname laag is, gezinnen met veel kinderen.

(Pats & Co, 2007)

Kinderen zijn mee het slachtoffer van zo een armoedesituatie, terwijl zij de toekomst van de samenleving zijn, de volwassenen van morgen (Pats & Co, 2007). De kindertijd is een sleutelperiode in het leven, het fundament waar de latere volwassene bij manier van spreken zijn leven opbouwt: denk aan taalverwerving, zelfvertrouwen, het leggen van relaties met anderen, het mentale evenwicht, het welbevinden in het algemeen. Een jong kind dat in een sociaal economisch kansarm milieu opgroeit, krijgt niet dezelfde kansen als andere kinderen. Als er tijdens de eerste levensmaanden of levensjaren sprake is van een gebrekkige voeding of affectieve problemen, dreigt de fysieke, intellectuele, emotionele en sociale ontwikkeling van zo een kind op lange termijn te worden aangetast. Het zal bijzonder moeilijk zijn om later deze vroegtijdige tekorten te verhelpen.

Als de gegevens in cijfers worden bekeken in Vlaanderen, ziet men een daling in de armoede maar een stijging in de kinderarmoede. Het aantal mensen met risico op armoede in Vlaanderen daalde van 650.000 in 2010 naar 610.000 in 2011 (Van Braeckel, 2013). *‘De kinderarmoede in Vlaanderen blijft toenemen. De armoedebaarometer 2013 geeft aan dat in Vlaanderen is dat 1/10 kinderen in een kansarm gezin wordt geboren’* (Coene, Van Haarlem & Dierckx, 2013).

1.2 De relatie tussen etnische afkomst en kinderarmoede

De cijfers rond kinderarmoede bij allochtone gezinnen zijn schokkend. Hieruit blijkt dat circa 53% van de kinderen met een migratieachtergrond worden geboren in kinderarmoede (Van Braeckel, 2013).

De migranten van de eerste generatie werden als gastarbeiders naar België gehaald. Ze hadden werk en werden met open armen ontvangen. Velen van hen zijn ondertussen met pensioen, maar hebben met een onvolledige loopbaan in België geen recht op een volledig pensioenuitkering. Voor de tweede en derde generatie ziet het er nog slechter uit. De arbeidsmarkt is vandaag immers veel minder gunstig voor laaggeschoolden. De jobs van de ouders bestaan niet meer en hun kinderen en nieuwkomers hebben niet altijd de juiste kwalificaties voor de veranderde arbeidsmarkt. Bepaalde migratietheorieën gaan er van uit dat de situatie voor de eerste generatie migranten hoe dan ook slechter is dan voor hun kinderen en kleinkinderen. Ze moeten hun weg zoeken, een nieuwe taal leren, netwerken uitbouwen. Men verwacht wel dat de situatie voor hun kinderen en kleinkinderen zal verbeteren. Maar in België zien we bij bepaalde groepen een omgekeerd proces (Frederix, 2006).

De culturele factoren spelen een rol van hoe de allochtone zich aanpassen aan een nieuwe situatie en omgeving. Er is een sterke solidariteit en een samenhangsgevoel bij deze mensen. Die sterke solidariteit en de netwerken zijn meteen ook een groot verschil tussen autochtone en allochtone armen. Typisch voor autochtone armen is het sociaal isolement. De armoedeomstandigheden zijn hetzelfde bij allochtone of autochtone armen, maar men verwacht wel andere overlevingsstrategieën. Allochtone armen –vooral van de eerste generatie- kunnen meer rekenen op de netwerken en solidariteit binnen hun gemeenschap. Maar die draagkracht is ook sterk aan het afkalven. Als meer en meer mensen uit het eigen netwerk enorm onder armoede lijden, wordt het moeilijker om elkaar te helpen. De derde generatie is ook meer individualistisch ingesteld dan de eerste generatie (Frederix, 2006).

1.3 Belangrijke dimensies van kinderarmoede

Om kinderarmoede beter te begrijpen kan gekeken worden naar een aantal dimensies, die van belang zijn voor jonge kinderen: materieel welzijn, huisvesting en omgeving, opvoeding en onderwijs, gezondheid en subjectief welbevinden (Geerts, Dierckx & Vandevort, 2012, Decenniumdoelen 2017, 2014, Dierckx, Van Herck & Vranken, 2010).

1.3.1 Materieel welzijn

Het inkomen is een belangrijke graadmeter van armoede en ongelijkheid. De armoederisicogrens is gelinkt aan het beschikbare inkomen: een lager inkomen geeft een grotere kans op een verhoogd armoederisico. Kinderen die opgroeien in een gezin zonder of met weinig arbeid, hebben ook een zeer hoog risico op een leven in armoede.

Het inkomen van een gezin is belangrijk als men armoede wilt oplossen. Dat inkomen moet verworven worden via werk of via sociale uitkeringen.

Arbeid is de eerste stap in de strijd tegen kinderarmoede. Maar de zoektocht naar werk verloopt voor de meeste arme mensen niet van een leien dakje. Het aantal hinderpalen is groot. Werkgevers vragen diploma's, vaardigheden en houdingen die mensen in armoede dikwijls niet hebben. Het vinden van werk neemt na verloop van tijd ook af omdat ze de kennis en de vaardigheden die werkgevers verlangen, achterblijven. De zeer langdurige werkloosheid blijft dus alsmaar stijgen. Op den duur zal de langdurige werkloosheid in de meerderheid van de gevallen leiden tot inkomensarmoede .

Hoe langer men moet toekomen met een laag inkomen, hoe meer de financiële reserves uitgeput geraken, dan duiken geldproblemen op wanneer bepaalde zaken vervangen moeten worden of bepaalde uitgaven niet kunnen uitgesteld. Werken in is ook een motor voor integratie: door middel van werk vormen zich ook nieuwe netwerken en ontstaan nieuwe vaardigheden.

Door het wegvallen van inkomsten, gaan meer en meer mensen in schulden geraken en die schulden worden groter. Het leven is duur. Mensen in armoede hebben niet altijd de financiële mogelijkheid om bestaansmiddelen aan te kopen. Kopen op krediet lijkt dan een oplossing, alvast op korte termijn. Lekkende en bedrieglijke koopformules maken de verleiding nog groter. Zo belanden arme mensen in een spiraal van schulden.

Werkloosheidsuitkeringen en sociale bijstand zijn belangrijke uitkeringen om kinderen te beschermen tegen armoede. Het systeem van de kinderbijslag speelt dan ook een grote rol in de armoedebestrijding.

1.3.2 Huisvesting en leefomgeving

Een behoorlijke huisvesting is een grondrecht. Maar voor de lagere inkomensklassen is een goede en betaalbare woning vinden een onmogelijke opdracht. Omdat de lagere inkomensklassen niet terecht kunnen op de private koopmarkt, moeten ze hun heil zoeken in de huurmarkt.

Behoorlijke huisvesting is essentieel om volwaardig te kunnen leven. Huisvesting is beschutting tegen wind, regen, koude en soms warmte. Maar huisvesting is ook nodig om te kunnen rusten na het werk, studeren, genezen, vrienden te ontvangen enzovoort. Een goede woning is een voorwaarde voor een goede omgeving. Een woning is een voorwaarde voor het goed leven en tegelijkertijd een teken van rijkdom of armoede.

Gezinnen met een laag inkomen zijn dus verplicht een goedkope woning te zoeken waarvan de kwaliteit ondermaats is. Met weinig geld op zak kan men niet kieskeurig zijn. Het bewonen van dergelijke slechte woonst heeft heel wat nefaste gevolgen. Een kwaliteitsarme woning kan gezondheidsproblemen veroorzaken. Vocht en koude kunnen bewoners ziek maken. En een sombere, donkere leefruimte is ook slecht voor de mentale gezondheid. Een slechte woning is ook niet bevorderlijk voor het in stand houden van de sociale contacten: wie in een slechte woning woont, is verlegen om vrienden of familie uit te nodigen.

Slechte woningen liggen meestal nog eens in achtergestelde buurten, drukke invalswegen, zonder winkels of openbaar vervoer in de buurt. Een zwakke buurtinfrastructuur zorgt voor een weinig stimulerende omgeving en kan de ontwikkeling van de kinderen negatief beïnvloeden. Niet enkel het gebrek aan aanbod, maar ook de slechte kwaliteit en gebrekkige diversiteit ervan kunnen negatieve effecten hebben. Wonen in een achtergestelde buurt betekent ook vaak dat er weinig succesvolle 'rolmodellen' zijn in de buurt. Kinderen en jongeren kunnen dan hen gedrag niet spiegelen aan goede voorbeelden. Dat kan hun motivatie beïnvloeden voor het onderwijs of de arbeidsmarkt.

1.3.3 Onderwijs en opvoeding

De sociale ongelijkheid in het onderwijs is groot. De sterke leerlingen komen uit de betere klassen en presteren beter, de zwakke leerlingen komen uit de lagere klassen en presteren minder. Toch blijft onderwijs een van de belangrijkste hefboomen om uit armoede te geraken: met een diploma kan men gemakkelijker uit ontsnappen.

De ongelijkheid van kansen begint vanaf de wieg. Al in de eerste levensjaren ligt de sociaal-emotionele ontwikkeling van kansarme kinderen lager. Ze beschikken thuis over minder ruimte en rust, dat dan weer stress leidt. Bij allochtone kinderen komt daar nog een extra achterstand bij, onder andere in taalontwikkeling. Kinderen komen dus niet gelijk aan de start.

Het is vanzelfsprekend dat iedereen via onderwijs de kans heeft om zijn plaats in te nemen in de maatschappij. Maar kinderen die in armoede leven, zijn benadeeld door de manieren waarop de scholen werken. Armoede verhindert de kinderen om ten volle participeren aan het schoolgebeuren. Aan het onderwijs hangt een prijskaartje vast, al is het onderwijs wettelijk gratis. Een boekentas, sportschoenen, schooluitstappen, enzovoort. Kansarme ouders kunnen dus niet betalen voor schooluitstappen, boeken, schriften, enzovoort. Op die manier hebben ouders het gevoel dat scholen niet begrijpen dat zij dat financieel niet aankunnen. Dus de relatie tussen arme ouders en leerkrachten verlopen niet altijd soepel. Aan de ene kant voelen ouders zich niet begrepen door de leerkrachten en anderzijds klagen de leerkrachten over een gebrek aan betrokkenheid van de ouders.

1.3.4 Gezondheid

In een samenleving waar zoveel kennis en middelen aanwezig zijn, neemt de gezondheidsongelijkheid bijzondere vormen aan. De sociale ongelijkheid in de gezondheidszorg neemt zelfs toe, wat bijzonder van belang is voor kinderen. Gezondheidsongelijkheid verwijst naar socio-economische verschillen in gezondheid tussen armen en rijke bevolkingsgroepen. De gezondheid van arme mensen is beduidend slechter dan die van anderen.

Een eerste oorzaak is huisvesting: de ongezonde en kleine woningen, de slechte hygiënische omstandigheden, de gebrekkige sanitaire installaties, enzovoort.

De tewerkstelling is een andere oorzakelijke factor. De impact van werkloosheid op de gezondheid is groot. Werkloosheid verhoogt de kans op de ontwikkeling van stress, depressies, enzovoort.

Een andere oorzakelijke factor is de ontoegankelijkheid van de zorg. Voor de arme beroepsgroepen is de zorg moeilijk toegankelijk door administratieve, financiële en socio-culturele drempels van de voorzieningen voor gezondheidszorg. Voor de allochtonen duikt het probleem van de taal er weer op.

Al die oorzakelijke factoren hebben een cumulatief effect. Wanneer de problemen zich opstapelen en de mensen geen uitwegen zien, krijgt de fysieke en psychische gezondheid flinke deuken.

1.3.5 Subjectief welbevinden

De relaties van kinderen zijn belangrijk voor hun subjectief welbevinden. De ontwikkelingskansen worden sterk gestimuleerd als kinderen kwaliteitsvolle relaties kennen met zowel ouderen, als leeftijdsgenoten.

Vrijtijdsbeleving is belangrijk voor de persoonlijke ontwikkeling van kinderen. Een participatie aan het verenigingsleven heeft positieve sociale effecten: men wint aan sociaal kapitaal en bouwt netwerken uit. Maar kinderen in armoede zijn meestal in een omgeving met dezelfde achtergrond. Dit vormt een probleem omdat ze vanuit dezelfde perspectief naar de wereld kijken. Zij kunnen hun visie niet uitbereiden want ze hebben min of meer dezelfde meningen over de problemen. Buitenschoolse activiteiten zijn ook belangrijk om hun sociale netwerken uit te bereiden en rolmodellen die van belang zijn uit te breiden. Maar er zijn heel wat drempels die voor ongelijkheid zorgen wat betreft de participatie van mensen in armoede. Er zijn financiële drempels: het kost geld. Daarnaast zijn er ook sociale en culturele drempels: zij weten niet hoe ze zich moeten gedragen tijdens het uitvoeren van een activiteit.

1.4 Aanpak van de dimensies van kinderarmoede

Hier bespreek ik voor elk van de vijf dimensies van kinderarmoede een aantal concrete voorbeelden voor een goede aanpak (Geerts, Dierckx & Vandevort, 2012, Teller, 2012).

1.4.1 Materieel welzijn

In een gezin waar er niet gewerkt wordt, is er geen inkomen en is de kans op kinderarmoede dus groot. Armoede gaat om meer dan alleen een gebrek aan voldoende inkomen. Maar een inkomen dat het mogelijk maakt om menswaardig te leven, is wel essentieel om armoede te bestrijden. Toegang tot kwaliteitsvol werk is nog steeds een van de beste manieren om uit armoede te geraken. Door taalachterstand of het gebrek aan een diploma staan allochtone ouders vaak ver van de arbeidsmarkt zodat ze nood hebben aan extra begeleiding bij de zoektocht werk. Om die job ook te kunnen aanvaarden is het essentieel om een goede en flexibele kinderopvang te organiseren.

Niet alleen het hebben van een uitkering is belangrijk, maar de uitkering moet ook een minimale levensstandaard bieden voor kinderen die in armoede leven. Verschillende organisaties zoals het OCMW, het stadsbestuur bieden verschillende tussenkomsten om de ontwikkelkansen van het kind te verhogen, bijvoorbeeld tussenkomsten voor school.

1.4.2 Huisvesting en leefomgeving

Ik besprak reeds de mogelijke effecten van de huisvesting en de leefomgeving op de ontwikkeling van kinderen. Het is belangrijk dat de kinderen leven in welgestelde buurten en toegang hebben tot vrijetijdsbestedingen.

Het is belangrijk dat er voldoende speelplaatsen zijn en dat er activiteiten en ontmoetingen georganiseerd worden in achtergestelde wijken. Op deze wijze kan men de sociale en culturele bagage van kinderen die in armoede opgroeien vergroten.

Buitenschoolse activiteiten zijn belangrijk voor het welzijn en de ontwikkeling van kinderen. Kansarme kinderen krijgen zo de kans om hun sociaal netwerk uit te bereiden en men gaat sociale uitsluiting tegen.

Ook in verband met huisvesting bestaan er voorbeelden van goede praktijken. Op verschillende plaatsen bestaat een vorm van huurbegeleiding waarbij begeleiders de woonsituatie opvolgen en garant staan voor een degelijke huisvesting voor kwetsbare gezinnen.

1.4.3 Opvoeding en onderwijs

Kwaliteitsvol onderwijs kan een hefboom zijn om de armoedecirkel te helpen doorbreken. Vele factoren hebben een invloed op de leeruitkomsten (de leerprestaties, de leerwinst en het welbevinden) van leerlingen. Een van die factoren is de kinderopvang want daar wordt overlegt welke functie past bij het kind zijn/haar voorkeuren, talanten en interesses. Tevens maken de ouders deel uit van de werking. Hierbij is het procesmatig en impliciet werken gelijkmatig. Zo werkt men aan de opvoedkundige kwaliteiten en geeft men de kinderen kennis te maken met de kinderopvang en zo kan het allochtone kind zijn eerste kennismaking waarmaken met de taal en de cultuur. Zo kan een kwaliteitsvolle kinderopvang de sociale en cognitieve ontwikkeling van kinderen verbeteren. Dit zou vooral een voordeel opleveren voor kinderen die in achtergestelde families opgroeien.

Ook het kleuteronderwijs is belangrijk. Met betrekking tot onderwijs zijn er verschillende projecten voor een warme overgang van de voorschoolse periode naar het kleuteronderwijs. Door een duurzame kleuterparticipatie werkt men aan preventie van schoolse achterstand van kleuters uit kwetsbare gezinnen.

Er zijn heel wat organisaties zoals de opvoedingswinkel en het OCMW, die hulp bieden rond gezins- en opvoedingsondersteuning. Hierbij kunnen professionals een luisterende oor bieden en helpen om ouders meer inzicht te doen krijgen in de noden van hun kinderen. Er is ook een uitgebreid vormingsaanbod voor ouders zoals folders, brochures, enzovoort. Deze initiatieven zijn laagdrempelig georganiseerd waarbij jonge kinderen en ouders zich op hun gemak kunnen voelen.

1.4.4 Gezondheid

Mensen in armoede kampen vaker met een slechte gezondheid en maken bovendien minder gebruik van de gezondheidszorg. Zo komen er maatregelen zoals derdebetalerssystemen om te voorkomen dat gezondheidsinstanties patiënten weigeren die geen voorschot kunnen betalen.

De drempel om een beroep te doen op medische dienstverlening is voor arme gezinnen vaak nog groot. Omdat de financiële drempel vaak toe leidt dat gezinnen de nodige gezondheidszorgen niet krijgen, is het belangrijk om de nodige inspanningen te verrichten om deze drempels weg te werken. Daarom bestaan er multidisciplinaire eerstelijns-groepspraktijken zoals de huisarts. Hierbij kan makkelijk hulp vragen omdat het makkelijk bereikbaar is, geen wachtlijsten zijn,...

De psychische gezondheid verdient even veel aandacht als de fysieke gezondheid. Zo bestaan er instanties zoals het OCMW, het Vrij Centrum voor Leerlingenbegeleiding, die aandacht bieden voor kansarme kinderen met psychosociale problemen of een duidelijk risico lopen op de ontwikkeling van een dergelijke problematiek op latere leeftijd.

1.4.5 Subjectief welbevinden

Kinderen kunnen door hun schoolgenoten uitgesloten worden omdat ze niet kunnen deelnemen aan buitenschoolse activiteiten of omdat ze 'anders' zijn qua kleding. Dit gaat op den duur invloed hebben op het welbevinden van het kind. Het is belangrijk dat men aandacht schenkt aan de leefwereld van kinderen want zij ervaren armoede anders dan volwassenen. Een voorbeeld hiervan kan zijn: ontmoetingsruimtes organiseren en speelplaatsen voor jonge kinderen.

1.5 Kinderarmoede bekijken vanuit verschillende perspectieven

Iedereen heeft een eigen visie op zijn situatie. En die visie wordt beïnvloed door verschillende actoren: achtergrond, cultuur, waarden en normen, eigen opvattingen, enzovoort.

Er zijn heel wat problemen waarbij de hulpvrager en de hulpverlener kampen tijdens het hulpverleningsproces. Deze worden hieronder besproken.

1.5.1 Hulpvrager

Een hulpvrager bevindt zich in een kwetsbare positie, omdat hij of zij afhankelijk is van de kennis en mogelijkheden van de hulpverlener. Ook vertrouwen is een belangrijk element in een zorgrelatie. Als men een optimale hulpverleningsrelatie wilt realiseren dan is een vertrouwensrelatie noodzakelijk. Als de cliënt zich op zijn gemak voelt, dan geeft die relatie ook ruimte aan de cliënt om met vragen en andere problemen naar de hulpverlener toe te stappen .

Controleverlies is een gevoel dat de meeste hulpvragers sterk ervaren omdat ze worden uitgesloten op verschillende levensdomeinen. De allochtone hulpvragers worden gedwongen om met beperkte middelen te leven in een menssonwaardig leven, wat leidt tot vele frustraties en gevoelens van onmacht. In armoede leven kan grote psychologische en sociale trauma's met zich brengen die een hulpvrager negatief kan beïnvloeden. Gevoelens van schaamte, wantrouwen, bezorgdheid, depressie, enzovoort groeien uit tot een gevoelskloof die deze personen verlamt. De allochtone hulpvrager kan deze gevoelens niet verwoorden (taal), waardoor de hulpverlening niet vlot kan verlopen. Deze gevoelens tasten hun zelfbeeld aan: ze voelen zich machteloos en aan hun lot overgelaten (Dierckx, Vranken & Van Haarlem, 2011, Van Robaeys, Geerts, & Balli, 2014).

Daarnaast hebben de allochtone hulpvragers die in armoede leven ook voortdurend te maken met instellingen, maar toch hebben ze bijzonder weinig kennis van de werking van de maatschappij en dan vooral van administratieve reglementeringen. Hierdoor wordt de controle van armen allochtone hulpvragers ontnomen over hun eigen situatie. En worden hen meteen ook kansen ontnomen om te leren uit eigen ervaring en eigen situatie .

De kloof wordt ook veroorzaakt door een wederzijdse blindheid. Vaak is de arme zich niet bewust van wat hij niet weet en weet hij trouwens ook niet waar en hoe hij de informatie moet halen die hij mist. Bovendien hebben veel arme mensen slechts een beperkt sociaal netwerk dat bovendien nog vooral bestaat uit mensen die zelf in armoede leven (De Europese Unie, 2013).

1.5.2 Hulpverlener

De hulpverleners willen cliënten van een buitenlandse herkomst zo goed mogelijk helpen en streven hierbij kwaliteitsvolle hulpverleningsrelaties na. De meeste hulpverleners ervaren een cultuurshock tijdens de eerste contacten met deze hulpvragers (Dierckx, Vranken & Van Haarlem, 2011).

Om een goede hulpverleningsrelatie te kunnen opbouwen is het noodzakelijk om een goede vertrouwensrelatie op te bouwen. Maar bij allochtone armen verloopt dit meestal moeilijk en traag dit door wantrouwen en negatieve ervaringen uit het verleden. Een andere drempel die de vertrouwensrelatie hindert, is de taal; dit terwijl taal een belangrijk instrument in de hulpverleningspraktijk is (Van Robaeys, Driessens, 2011).

De taal is een belangrijke communicatiemiddel in een relatie. Door taalproblemen kan de begeleiding van allochtone hulpvragers op een minder kwaliteitsvolle manier gebeuren dan een begeleiding van iemand die vlot Nederlands spreekt. Dat is toch de voornaamste belemmering die voorkomt bij de hulpverlening aan allochtone kansarmen.

Daarnaast is het ook logisch dat er spraakverwarring zal ontstaan: wie niet weet dat hij het niet weet, kan geen vragen ter verduidelijking stellen. Ook voor de hulpverlener zal het moeilijk zijn de passende tussenkomst te vinden. Het wederzijds onbegrip kan dus ingrijpende gevolgen hebben. De hulpverlener gaat ervan uit dat de hulpvragers de voorkennis heeft, maar dit is niet het geval en daardoor dreigt de hulpvragers uit de boot te vallen (Roose, Pulinx & Avermaete, 2014).

Ook de cultuur is een uitdaging voor de hulpverleners. Binnen de hulpverlening kunnen zich problemen, misverstanden, conflicten, enzovoort voordoen tussen hulpverlener en cliënt; deze situeren zich vaak op het vlak van ethische kwesties (botsende waarden en normen). Wanneer hulpverleners te maken hebben met allochtone cliënten worden die problemen, misverstanden, conflicten automatisch, en zo goed als volledig, toegeschreven aan de culturele verschillen. Allochtone cliënten kunnen een aantal specifieke problematieken vertonen. Deze kunnen te maken hebben met hun culturele achtergrond (godsdienst, waarden en normen, communicatie, omgangsvormen...) hun voorgeschiedenis (o.m. de migratie van henzelf of van hun ouders), hun socio-economische situatie, enzovoort. Hulpverleners dienen dus wel degelijk kennis van deze specifieke problematiek te verwerven.

In sommige situaties zullen hulpverleners in hun begeleiding dus wel degelijk rekening moeten houden met de cultuurspecifieke eigenheid van hun cliënten (Scheirlinck, 2003). Mensen in armoede schamen zich en voelen zich schuldig voor de situatie waarin ze zich bevinden. Ze voelen zich zichzelf persoonlijk schuldig aan dit mislukken. Deze schaamte komt altijd voort uit de controle die de hulpverleningsdiensten uitoefenen.

Deel 2: praktijk

2.1 Onderzoeksmethoden

Omdat ik inzicht wil krijgen in de betekenis en beleving van kinderarmoede bij allochtonen heb ik zoveel mogelijk informatie verzameld.

Ik heb gekozen om een kwalitatief onderzoek uit te voeren omdat ik wil peilen naar de achterliggende motivaties, gedachten en ideeën van kinderarmoede. Dit is ook nuttig bij het beantwoorden van de waarom- vragen en bij het bekomen van specifieke en complexe informatie. Dankzij dit onderzoek heb ik ook aandacht voor de context van dit gegeven.

2.1.1 Kwalitatief onderzoek

Bij het kwalitatief onderzoek horen nog een hele reeks van onderzoekstechnieken. Uit de vele onderzoeksmethoden binnen het kwalitatieve veld, moet de methode gekozen worden die het best aansluit bij de probleemstelling. Ik ga de techniek van diepte-interviews hanteren.

2.1.2 Diepte-interviews

Na bestaand materiaal van het OCMW Hechtel- Eksel geanalyseerd te hebben en na een literatuurstudie heb ik het kwalitatief onderzoek uitgevoerd en heb ik diepte-interviews afgenomen.

Meer specifiek, een diepte-interview is een intensief gesprek tussen één respondent en de interviewer. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een topiclijst. Om de ervaring van kansarmoede diepgaand te exploreren, werden er negen diepte-interviews bij specifieke gezinnen afgenomen, waarvan zes allochtonen en drie autochtone gezinnen. Het gesprek duurde doorgaans drie kwartier tot een uur. De interviews vonden bijna allemaal plaats bij de respondent thuis. Één interview vond plaats in het OCMW van Hechtel- Eksel. Na afname zijn de diepte-interviews uitgetypt en geanalyseerd. De interpretatie van het tekstmateriaal stond daarbij centraal en enige subjectiviteit hierbij is niet volledig uit te sluiten.

2.1.3 Vragenlijst

Voor de diepte-interviews werd een topiclijst aangemaakt. Deze is terug te vinden in bijlage 1. De topics hadden betrekking op de beleving van verschillende levensdomeinen, namelijk: materieel welzijn, huisvesting en leefomgeving, opvoeding en onderwijs, gezondheid en subjectief welbevinden.

De topics werden op voorhand opgesteld door PXL- Social Research en op basis van het voorgaande literatuuronderzoek werd de vragenlijst aangepast. Ik heb me aangesloten bij dit onderzoek. Ik ben voortgegaan op een topiclijst die door de onderzoekers opgesteld was maar ik heb die verder aangevuld. Er werd gepeild naar ervaring, kennis en de mening van de respondenten. Het interview startte met vrij algemene vragen over de samenstelling van het huishouden, gevolgd door de vijf onderwerpen en eindigt met vragen over hun eigen ervaring met de hulpverlening. Bij sommige vragen werd gebruik gemaakt van concrete voorbeelden; dit om het voor de respondent gemakkelijker te maken om de vraag te kaderen. De respondenten kregen tijdens de interviews voldoende vrijheid en tijd om zo volledig mogelijk te antwoorden. Deze elementen zijn belangrijk om het onderzoek goed te laten verlopen.

Bij elk diepte-interview vroeg ik door naar de achterliggende motivaties en percepties van de respondenten, waardoor persoonlijke en emotionele aspecten aan bod kwamen. Er werden aanvullende vragen gesteld om een antwoord beter te begrijpen en op deze manier kwam er verduidelijking, verdieping en meer achtergrondinformatie. Dankzij de topiclijst vond er een natuurlijke conversatie plaats met de respondenten. De respondent kreeg een enorme vrijheid, maar ik had op elk ogenblik de mogelijkheid om te interveniëren. Dit zorgde voor heel wat flexibiliteit.

2.1.4 Respondenten

Voor de keuze van de respondenten werd het OCMW Hechtel- Eksel ingeschakeld. Ikzelf heb echter ook respondenten moeten zoeken. Voor het selecteren van de respondenten waren enkele vereisten noodzakelijk zoals: gezinnen met een andere etnische- culturele achtergrond dan de Belgische en het hebben van kinderen onder de twaalf jaar. Voorafgaandelijk aan de bevraging werd door het OCMW Hechtel- Eksel een introductiebrief naar de gezinnen verstuurd. Hierin werd de bedoeling van het onderzoek duidelijk gemaakt en werd om hun medewerking gevraagd. Daarna nam ik telefonisch contact op met de geselecteerde gezinnen om een afspraak te maken. In totaal waren er negen gezinnen waarvan ik een interview heb afgenomen, waarvan drie gezinnen door mijn eindwerk begeleidster, Hilde De Wit, werden opgebeld. De resterende zes gezinnen heb ik zelf gecontacteerd om een afspraak te maken voor het interview.

Het eerste interview werd in november 2014 afgenomen, het laatste in januari 2015. Acht interviews werden thuis bij de respondent afgenomen, één interview bij het OCMW Hechtel- Eksel.

2.2 Onderzoeksresultaten

In totaal heb ik negen interviews afgenomen, waarvan drie autochtone gezinnen en zes allochtone gezinnen. Op basis van de vijf dimensies ga ik de allochtone gezinnen hieronder analyseren. Daarna wordt ook telkens per dimensie een korte vergelijking weergegeven met de autochtone gezinnen.

2.2.1 Achtergrond gegevens

Achtergrondgegevens van de zes allochtone gezinnen:

Gezin één is van Turkse origine en bestaat uit een koppel met drie kinderen van respectievelijk tweeëntwintig, zeventien en elf jaar oud. De ouders en de oudste zoon zijn tewerkgesteld en de twee jongste zonen gaan naar school. Ze hebben jarenlang in een sociale woning gewoond maar omdat ze te hoge inkomsten hadden, zijn ze moeten verhuizen naar een privé-woning. Dit huis werd eerder door de oudste zoon gekocht op afbetaling. Dit gezin heeft het goed, alhoewel ze in het verleden wel financiële problemen hadden. Ze hebben geen schulden, ze komen elke maand goed rond.

Gezin twee is van Spaanse origine en is een alleenstaande mama met twee kinderen van respectievelijk acht en vier jaar oud. De respondent heeft een invaliditeitsuitkering en ze heeft schulden en daardoor zit ze in een schuldbemiddeling. De schulden zijn veroorzaakt door haar eerste huwelijk. Zij heeft het moeilijk om elke week met honderd à honderddertig euro rond te komen. Ze heeft een diploma van lager onderwijs en is mentaal niet bekwaam om te gaan werken. Zij woont in een huurwoning en is recent gaan samenwonen met haar werkende vriend. De vriend heeft ook schulden en zit ook in een schuldbemiddeling.

Gezin drie is van Turkse origine en is een alleenstaande papa met twee dochters van respectievelijk tien en zes jaar oud. De papa is invalide omdat hij fysiek niet bekwaam is om te gaan werken. Zijn ex-vrouw is vreemdgegaan en heeft totaal geen contact met de kinderen. De papa heeft problemen met het opvoeden van de kinderen en krijgt hulp van zijn moeder. Ook financieel heeft hij het moeilijk omdat hij rond moet komen met één inkomen. Hij heeft schulden en woont tevens in een huurwoning.

Gezin vier heeft een Marokkaanse origine en bestaat uit een koppel met vijf kinderen van respectievelijk twaalf, tien, zes, drie jaar en vier maanden. De man is een arbeider en de vrouw is een huisvrouw. Beiden beschikken over een lager onderwijs diploma. Ze wonen in een kleine huurwoning. Het gezin probeert zuinig te leven omdat ze in een schuldbemiddeling zitten. Ook vinden ze het moeilijk om de vijf kinderen zo goed mogelijk op te voeden.

Gezin vijf is van Marokkaanse origine en bestaat uit een alleenstaande mama met twee kinderen van zestien en elf jaar oud. Haar inkomen bestaat uit een leefloon. Om de twee weken zijn de kinderen bij de papa. Zij wonen in een huurwoning. Door haar gezondheid heeft ze schulden gemaakt en zit daardoor bij de schuldbemiddeling. Ze moet heel zuinig leven en ook met het alimentatiegeld ervaart ze problemen.

Gezin zes is van Poolse origine en bestaat uit een samenwonend koppel met een baby van negen maanden. Zij wonen in een huurwoning. Zij zijn beiden tewerkgesteld maar komen niet rond met hun inkomen omdat ze in het verleden veel schulden hebben gemaakt door onnodige bestedingen van de man. De baby was ongepland en dit zorgt ook voor financiële moeilijkheden.

Achtergrondgegevens van de drie autochtone gezinnen:

Gezin zeven bestaat uit een koppel met drie kinderen van respectievelijk tien, zeven en zes jaar. Bij dit gezin wonen ook tijdelijk de schoonouders van de respondent in. De kinderen zijn in Spanje geboren. Recent is het gezin naar België teruggekeerd vanuit Spanje, dit door de crisis en de werkloosheid van de man. De respondent heeft enkel een diploma secundair onderwijs. Het inkomen bestaat uit arbeid van de vrouw en uit het leefloon van de man. Zij hebben geen schulden. Om rond te komen moet het gezin zuinig leven. Zij zien de problemen als tijdelijk. Als de man een job vindt, zullen de problemen opgelost geraken, denken ze.

Gezin acht bestaat uit een koppel met een baby'tje van 6 maanden. Zij wonen in een huurwoning. De moeder heeft een diploma beroepssecundair onderwijs. Als gevolg van een aangeboren, medisch probleem, namelijk scoleose, kan ze enkel in een beschutte werkplaats fulltime werken. Haar man heeft een werkloosheidsuitkering. Het gezin is in schulden geraakt door overbesteding van de man. Via een schuldbemiddeling zijn hun schulden nu afbetaald maar uit vrees voor nieuwe schulden blijven ze in budgetbeheer bij het OCMW.

Gezin negen bestaat uit een gescheiden vader met twee kinderen van respectievelijk acht en zes jaar. De vader heeft het hoederecht. Hij heeft een diploma technisch secundair onderwijs. Hij werkt als verzorgende en verdient goed. Toen hij nog getrouwd was, waren er schulden want zijn ex-vrouw wist niet hoe ze met geld moest omgaan. Hoewel zijn schulden afbetaald zijn, blijft hij in schuldbeheer. Zo kan hij goed sparen om zijn eigen huis te kopen.

2.2.2 Materieel welzijn

Uit de interviews bleek dat de gezinnen twee tot en met zes een inkomen hebben uit bijstandsuitkeringen zoals een leefloon en invaliditeitsuitkering. Alleen gezin één heeft een inkomen uit betaald werk zonder schulden. Dat gezin is ook het enige dat geen probleem heeft met rond te komen. De gezinnen twee, drie en vijf hebben moeilijkheden bij het zoeken naar werk. Ze weten niet hoe ze er aan moesten beginnen. Ook zijn er andere problemen zoals gezondheidsklachten waardoor ze niet de mogelijkheid hebben om te gaan werken. Als gevolg daarvan bestaat hun inkomen uit invaliditeit.

De grootste problemen bij de gezinnen twee, drie en vijf liggen bij het zoeken naar werk en de taalproblemen. Ze zijn beschaamd om iets verkeerd te zeggen, zoals een taalfout. Ook hebben ze negatieve ervaringen met de uitzendkantoren: ze beloven terug te bellen maar er wordt niet gebeld. De allochtonen zijn er zich van bewust dat ze niet de gevraagde vaardigheden bezitten en daardoor zijn ze ook gedemotiveerd om stappen te ondernemen. Ook het gebrek aan een diploma is een negatieve punt.

De gezinnen twee tot en met zes hebben het moeilijk rond te komen, dit omdat hun inkomen bestaat uit één uitkering en ze zitten meestal in een collectieve schuldbemiddeling waardoor er maar een klein deel voor henzelf overblijft. De gezinnen twee tot en met zes moeten rondkomen met honderd à honderdvijftig euro per week. Daardoor is het niet mogelijk om zich alles te kunnen permitteren. Tegenwoordig kost alles immers geld! Het leven is niet goedkoop. Het is onmogelijk om een onverwachte grote aankoop te betalen.

De gezinnen twee tot en met vijf maken gebruik van voedselpakketten. De gezinnen twee, vier en vijf zijn er niet content over, terwijl de andere gezinnen, drie en zes, er wel tevreden over zijn. Ze hebben het liefst goedkopere producten die zinvol zijn en ze willen liever dat er gezonde voeding, poetsproducten en verzorgingsproducten er bij zitten. De gezinnen twee tot en met zes maken ook gebruik van tweedehands kleren die ze zeer goedkoop kunnen krijgen. Daarnaast maken ze ook gebruik van goedkope winkelketens zoals Zeeman en Wibra. Al de respondenten geven de prioriteit aan hun kinderen: ze kopen eerst de benodigdheden van de kinderen en als er dan nog geld overblijft, kopen ze de andere benodigdheden zoals kleren voor zichzelf.

Wat me opviel is dat ze allemaal eerder gebruik maken van informele steunkanalen dan formele kanalen. Ze stappen naar hun familie toe bijvoorbeeld om samen oplossingen te zoeken voor hun problemen of louter alleen voor een luisterend oor. Maar in slechte gevallen, als de familie de nodige steun en oplossingen niet kan bieden, dan maken ze gebruik van de formele steunkanalen.

Het meest bekende formele steunkanaal en de meest bereikbare is het OCMW. Meestal kennen ze de andere voorzieningen niet. Ze zitten vaak ook in een collectieve schuldbemiddeling. Daarnaast bedraagt de ideale inkomenshoogte van de respondenten honderd à honderdvijftig euro boven hun bestaand inkomen.

2.2.2.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen

Als ik de allochtonen met de autochtonen vergelijk zijn de ervaringen ongeveer hetzelfde. Qua taal hebben de autochtone gezinnen al een pluspunt. Ze beheeren de taal Nederlands goed terwijl dat het bij de allochtonen minder goed gaat. Daarnaast maken de autochtonen ook eerder gebruik van formele steunkanalen dan informele. Ze hebben meer kennis over de voorzieningen.

2.2.3 Huisvesting en leefomgeving

De gezinnen twee tot en met zes wonen in een sociale huurwoning, terwijl gezin één een privé-huurwoning heeft. De respondenten die een sociale huurwoning huren, klagen dat het huis (twee à drie slaapkamers) te groot is en dat het moeilijk is om te onderhouden.

Wat betreft de woonkosten zoals water en energie worden door de collectieve schuldbemiddeling betaald. Omdat ze het huis te groot vinden, vinden ze het ook moeilijk om het huis te verwarmen. Het grootste deel van die verwarming ontsnapt echter door dak, ramen, muren, vloeren en kieren naar buiten. Dit komt omdat er geen of geen goede isolatie is geplaatst. Het huis heeft heel wat gebreken ook zoals vochtige muren, lekkend dak, rottend raamwerk. Ook meldt gezin drie het probleem dat het huis minder goed of helemaal geen daglicht heeft. "Daglicht is immers belangrijk, een goede verlichte woning geeft een aangenaam en gezond gevoel." Hierdoor moeten ze meer de lichten aanzetten waardoor de facturen gaan stijgen. Elk huis had wel de aanwezigheid van een bad of douche. Om de gebreken in het huis zoals vocht, schimmel en isolatie te herstellen, deden ze een beroep op het sociale huurkantoor maar deze reageerde passief. Gezin vier haalde aan dat het sociale huurkantoor zich niet aan de beloftes houdt om de gebreken te komen herstellen.

Gezin drie en vier hebben geen eigen kamer voor hun kinderen. De omstandigheden waarin de kinderen moeten studeren, vriendjes ontvangen zijn niet gunstig. De kamers zijn te donker en ook het feit dat de ouders de vriendjes niet aan huis willen, komt door de gebreken van het huis.

Wat betreft de leefomgeving hebben al de respondenten geen last van de burens of van de straat. Ze hebben totaal geen contact met de burens, ze groeten elkaar van op afstand maar meer komt er niet van. "Hey zeggen is meer dan genoeg" zegt gezin twee.

De respondenten twee tot en met zes denken dat er een verschil is van de sociale klasse. Ze zijn bang dat ze vragen gaan stellen over hun achtergrond en over hun leven. Ze wonen allemaal in een nette en rustige buurt. Er wordt geen hinder veroorzaakt door vervuiling en verkeer. Ook is er geen sprake van criminaliteit en vandalisme in de buurt. Er is wel degelijk een goede bereikbaarheid met het openbaar vervoer, dat is niet afgelegen van hun woonst. De respondenten hebben geen klachten wat betreft de buurtinfrastructuur, ze vinden dat er voldoende parken en pleinen zijn voor de kinderen.

Al de respondenten vinden dat zulke problemen alleen maar met geld kunnen opgelost worden. Zodat ze een beter huis kunnen huren of kopen en een betere woon- en leefomgeving kunnen bieden aan hun kinderen. Over het algemeen vinden ze dat er qua leefomgeving geen problemen zijn, ze hebben een positieve kijk op de buurt.

2.2.3.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen

Over het algemeen zijn er geen of bijna geen verschillen tussen de autochtonen en de allochtonen. Het huis dat de autochtonen huren, heeft ook wel gebreken. Alleen gezin zeven klaagt dat het huis te klein is omdat de schoonouders bij hen inwonen. Dat is echter niet zo een groot probleem omdat het maar tijdelijk is.

2.2.4 Opvoeding en onderwijs

De kinderen van de zes respondenten gaan nog naar het lager of secundair onderwijs. Geen één van de respondenten maakt gebruik van een erkende kinderopvang. Ze maken eerder gebruik van familie, vrienden of kennissen als opvang. De reden hiervoor is dat het financieel moeilijk is en makkelijker om toe stappen naar een familie, vriend of kennis.

De kinderen ervaren problemen op school, de taal is en blijft een probleem bij de allochtonen. Het is voor de allochtone kinderen moeilijk om schoolsucces te behalen.

De meest voor de hand liggende verklaring is het gebrek aan vertrouwdheid met de schooltaal, wat voor hen noodzakelijk is om schoolvorderingen te maken. De ouders en hun kinderen voelen zich op de school niet echt begrepen, ervaren een wantrouwen tegenover hun cultuur, vinden het erg dat hun thuistaal niet wordt toegelaten op school en voelen zich gestigmatiseerd. Ook is er het probleem dat er weinig rolmodellen zijn in de gemeenschappen waar allochtone kinderen toe behoren. Vervolgens is er ook het bekende waternalstelsel waarin nog meer allochtonen dan autochtonen terechtkomen. Met als gevolg dat allochtonen meer vertegenwoordigd zijn in als zwak genoemde richtingen en minder vertegenwoordigd in het hoger onderwijs.

Als ze aan het hoger onderwijs deelnemen, is hun vooropleiding in veel gevallen problematisch. Het tekort aan kansen op de arbeidsmarkt en dus aan toekomstperspectief leidt tot een gebrek aan motivatie en schoolmoeheid. De talenten waarover de kinderen beschikken zouden moeten ontwikkeld worden.

Ook het fenomeen van pesten komt vaak voor in het lager en/of secundair onderwijs. De ouders van gezin drie en vier klagen ook hierover. Ze hebben al samen met het CLB aan tafel gezeten rond het probleem pesten. De kinderen worden vaak gepest omwille van hun kleding. Ook de problemen thuis hebben onbewust een invloed op het kind, dat die meedraagt in zijn eigen leefwereld. Het gedrag van het kind is vaak meer van de agressieve kant, ze spreken de leerkracht bijvoorbeeld tegen. Die kinderen vormen vaak een peergroup op school waardoor ze zich gaan afsluiten van de andere leerlingen.

Ook is er sprake van een grote kloof tussen het thuismilieu en de verwachtingen van de school. De school verwacht dat het kind mee gaat participeren aan schooluitstappen wat vaak moeilijk betaalbaar is voor de ouders van de gezinnen van twee tot en met vier. Gezin vier kan zelfs de schoolbus niet betalen. De overige gezinnen wonen dicht bij de school. Die kinderen worden door de ouders naar de school gebracht.

Al de gezinnen hebben geen kennis van huiswerkbegeleiding, maar zouden er ook geen gebruik van willen maken, behalve gezin één. De anderen zijn van mening dat ze hun kinderen wel zelf kunnen opvoeden.

Vervolgens kunnen de kinderen wel gebruik maken van warm middagmaal maar financieel is dat niet altijd mogelijk. De ouders van gezin twee tot en met zes vinden het wel belangrijk dat hun kinderen iets warm met vitamines binnen krijgen omdat ze dat thuis niet altijd kunnen permitteren.

Het uitoefenen van een hobby is belangrijk voor een kind maar tevens duur voor de ouders. Het blijft niet alleen bij het inschrijvingsgeld, ook de uitrusting ervan kost veel. Maar de ouders doen er alles voor om hun kinderen te laten deelnemen aan een hobby. Via een hobby kunnen de kinderen hun sociale netwerk uitbereiden en hun visie op de wereld verbreden.

In het algemeen vinden de ouders de school te duur, onderwijs moet toegankelijk blijven voor iedereen. De kosten mogen niet te hoog oplopen. Dure uitstappen kunnen vervangen worden door kosteloze activiteiten zoals een wandeltocht. Eventueel kan men een mogelijkheid zoeken om dure uitstappen voor iedereen toegankelijk te maken. Goed communiceren met de ouders vinden de respondenten ook belangrijk.

Ook vindt gezin twee dat ze het solidariteitssysteem kunnen invoeren op scholen om soep, fruit of koek voor andere kinderen te kunnen betalen.

2.2.4.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen

De taal is een groot verschil tussen de allochtonen en autochtone kinderen. Voor de autochtonen vormt Nederland een thuistaal, terwijl dat bij de allochtonen niet zo is. Agressief gedrag komt meer voor bij de allochtone kinderen dan bij de autochtonen. Vervolgens zijn de succesansen hoger bij de autochtonen omdat ze de taal beter beheersen en meerdere rolmodellen hebben.

2.2.5 Gezondheid

De meeste ouders zijn fysiek gezond, behalve gezin drie en vijf, maar hun mentale gezondheid is minder goed. Dit komt omdat ze te veel belast zijn met problemen waardoor ze constant in een vicieuze cirkel terechtkomen. Gezin drie, vijf en zes wil niet naar een psycholoog of psychiater gaan, ze ervaren dat als een drempel om telkens hulp te gaan vragen. Gezinnen twee tot en met zes hebben geen sociaal leven omdat het sociaal leven ook geld kost. Zij zijn voortdurend thuis en kampen meestal met depressie. Ouders cijferen zich dikwijls weg om hun kinderen alles te kunnen geven. Het recht op ontspanning en plezier voor de ouders wordt vergeten. Maar zij vinden dat niet belangrijk, als hun kinderen het maar goed hebben. Ze zijn zich er niet bewust van dat het sociaal leven ook een invloed heeft op de gezondheid.

De gezondheid van de kinderen is wat beter dan van de ouders. Omdat de kinderen ook niet belast zijn met het financieel gedeelte.

Ziek zijn is duur, langdurige ziekte verarmt en leidt tot armoede. Gezond eten is duur. Armen zijn meestal ziek (vicieuze cirkel).

Kosten van de gezondheidszorg vinden gezinnen twee tot en met zes een zware last. Gezin drie zegt dat hij het dikwijls uitstelt om naar de tandarts te gaan. Maar hij weet niet dat het voor kinderen tot een bepaalde leeftijd gratis is (gebrek aan informatie). De kinderen krijgen voorrang bij ziekte om naar een gezondheidsinstelling te gaan, terwijl ze het bij zichzelf tot het uiterst uitstellen. Gezin vier en vijf gaan dikwijls naar de spoed omdat ze daar niet onmiddellijk moeten betalen en bij de huisarts wel.

Vervolgens zijn fruit en groenten duur maar tevens ook belangrijk. De respondenten twee tot en met zes kunnen niet altijd gebruik maken van gezonde voeding omdat ze het met een bepaald budget moeten doen. Daarom willen de ouders dat hun kinderen op school voor een voordelig tarief gezond kunnen eten.

2.2.5.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen

De autochtonen maken meer gebruik van een professional, ze hebben meer kennis van de voorzieningen en van hun rechten dan de allochtonen. Verder zijn er geen grote verschillen.

2.2.6 Subjectief welbevinden

Het eigen welbevinden van de respondenten twee tot en met vijf is minder goed dan van de kinderen zelf. Al de ouders nemen amper deel aan activiteiten of ze hebben bijna geen sociaal leven. Dit komt omdat ze er geen geld voor hebben en te veel kampen met hun eigen problemen, behalve gezin één omdat ze er de tijd niet voor heeft door haar werk en het onderhoud van het huis. Ze vinden het welbevinden van hun kind veel belangrijker want ze willen dat hun kinderen niet hetzelfde leven leiden als zijzelf.

De respondenten twee, drie en vijf proberen hun kinderen te laten deelnemen aan verenigingen of een vrijetijdsbesteding zoals voetbal of dansen. De kosten ervan zijn zwaar voor de ouders maar toch willen ze deze activiteiten niet afnemen van hun kinderen. Ze willen tevens niet het financieel tekort laten voelen aan hun kinderen, alhoewel dit moeilijk is. Vooral gezin vier wil de kinderen op de eerste plaats laten deelnemen aan activiteiten die gratis zijn door de buurtverenigingen.

Op vakantie gaan is ook een probleem voor de gezinnen twee tot en met vijf. Dat is vaak onmogelijk en kost veel geld. Op vakantie gaan is voor hen pure luxe. Maar respondent twee geeft wel aan dat ze wel op vakantie kan gaan als haar ouders de vliegticketten betalen en als ze een verblijfsplaats hebben. De kinderen van gezin twee tot en met vijf kunnen zich niet permitteren om naar attractieparken of andere parken te gaan, tenzij het goedkoop wordt aangeboden door de scholen of verenigingen.

Over het algemeen kunnen deze problemen opgelost worden door geld. Als ze geld hebben, kunnen ze zelf en hun kinderen makkelijker deelnemen aan het sociaal leven. uiteindelijk zal dat een positieve invloed hebben op hun welbevinden.

2.2.6.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen

De kinderen van de autochtone gezinnen ervaren ook problemen bij het beoefenen van een vrijetijdsbesteding. Geld vormt hier ook een grote hinder, wat negatief is voor hun welbevinden. Ook voor de autochtonen is het moeilijk om elk jaar op vakantie te gaan.

2.3 Hulpverlening

Over het algemeen zijn al de respondenten tevreden over de contacten met de hulpverlening, vooral met het OCWM. Gezin vijf meldde dat ze meer aandacht moeten schenken aan allochtone gezinnen.

Een eerste knelpunt bij allochtonen is dat zij niet altijd vertrouwd zijn met de werking van het systeem en daarom zelf geen initiatief zullen nemen. Ze spreken de taal niet en hebben weinig kennis over hun rechten. Daarnaast maken zij geen gebruik van vrijwillige hulpverlening, maar zijn daar, via de omweg van gedwongen hulp, wel in terechtkomen.

Ook vindt respondent drie dat de beroepskrachten vaak moeite hebben om buiten hun perspectief te kijken, cultuurverschillen te herkennen en te overbruggen en te werken met mensen met een achterstand in kennis en vaardigheden. De respondenten, behalve gezin één, hebben vaak negatieve ervaringen met zulke instanties. Dan lijkt de samenleving voor hen vijandig; dus de kans op wantrouwen en weerstand neemt toe. Daardoor kunnen denkbeelden en gedrag ontstaan die de verhouding met de beroepskrachten verkleuren. Gezin drie en vier willen eigenlijk meer toegankelijke voorzieningen en meer opgroei en opvoedondersteuning bij hun kinderen, die aansluiten bij hun culturele achtergrond en opvoedingsvragen. Wat hen ook tegenhoudt om met opvoedingsvragen naar een instantie toe te stappen, is het stereotype beeld wat die organisaties vaak hebben en hoe ze de problemen aanpakken. Zij gaan er bijvoorbeeld vanuit dat de beroepskrachten de manier waarop zij hun kinderen willen opvoeden, afwijzen. Gezin drie en vier hebben angst voor discriminatie en onbegrip om hulp te zoeken of er voor zorgen dat ze afhaken als de beroepskrachten hen geen vertrouwen geeft.

Vervolgens hebben al de respondenten ook niet zo veel kennis over de bestaande instanties. Ze weten in min of meer mate de werking van het OCMW. De andere instanties zoals het CLB, CGG, DAVO,...kennen ze dankzij het OCMW.

2.2.7.1 Vergelijking autochtonen met allochtonen

Op de eerste plaats zijn de respondenten zeven, acht en negen tevreden over de hulpverleningen die worden aangeboden. Gezin negen meldt negatieve ervaringen met de maatschappelijke assistenten uit het verleden, die zijn gedachten over de professionals beïnvloeden.

De autochtonen weten niet meer dan de allochtone gezinnen maar omdat ze de taal beter beheersen, kunnen ze via informatiebrochures hun weg makkelijker vinden. Daarnaast zijn ze sneller geneigd om naar de hulpverlening toe te stappen.

2.3 Conclusie

Bij dit gedeelte ga ik de theorie linken aan de praktijk op basis van de vijf dimensies.

2.3.1 Materieel welzijn

Het praktijk heeft echter bewezen dat het inkomen een belangrijke bron is om een menswaardig leven te leiden. Hieruit blijkt dat ze vaak niet bekwaam zijn om te gaan werken. Dit komt door onvoldoende kennis en vaardigheden. Een lager opleidingsniveau, taalachterstand en culturele waarden en normen spelen een factor bij hun zoektocht naar werk. Zo krijgen jonge allochtonen ook minder onderwijskansen omdat ze voortdurend in een vicieuze cirkel zitten. Ook vrezen de respondenten dat hun kinderen later ook in dezelfde situatie zullen geraken, daarvoor willen de ouders hun schulden zo vlug mogelijk aflossen en hun kinderen een goede toekomst bieden zonder dezelfde levenssituatie als hen.

Zoals het ook in de theorie vermeld staat, doen de meeste respondenten beroep op een bijstandsuitkering, maar dat is meestal niet voldoende om rond te komen. Meestal maken ze veel schulden die ze niet kunnen betalen en zo komen ze terecht in een collectieve schuldbemiddeling. Dit is ook de reden waarom ze maar met een beperkt inkomen moeten rondkomen.

Over het algemeen zijn de respondenten ervan bewust dat het inkomen een belangrijk middel is. Zij willen wel werken maar door de drempels en gezondheidsproblemen lukt het niet.

2.3.2 Huisvesting en leefomgeving

Als ik de theorie toets aan de praktijk ben ik het ermee eens. Voor mensen die in armoede leven, is het steeds moeilijker om een kwaliteitsvolle en betaalbare woning te vinden. Het recht op wonen staat onder druk. Kleine inkomens kunnen nauwelijks nog een kwaliteitsvolle woning huren en komen terecht in huizen waarvan de kwaliteit ondermaats is. Sociale woningen nemen echter een marginale plaats in op de huisvestingsmarkt. Verder hebben zij minder woonruimte per persoon ter beschikking.

Vervolgens ben ik het niet mee eens dat ze in achtergestelde buurten wonen. Zij wonen in een rustige en propere buurt. Ze hebben totaal geen last van discriminatie, vandalisme, drukte of hinder. Zij wonen ook goed centraal waar ze makkelijk het openbaar vervoer kunnen gebruiken. Ook kunnen de kinderen gebruik maken van de speelpleinen. Alhoewel ze in een goede buurt wonen, zijn de kinderen van de allochtonen steeds op zoek naar vrienden met dezelfde achtergrond.

Daarnaast hebben de ouders geringe contacten met de buurt. Dit betekent dat de allochtonen steeds meer gescheiden worden van de autochtonen en dat de ontmoetingskansen tussen beide groeperingen afnemen. Daardoor hebben de kinderen immers geen goede rolmodellen waardoor hun kansen op de arbeidsmarkt of het onderwijs verminderen.

2.3.3 Onderwijs en opvoeding

Kinderen met een lage socio-economische achtergrond zijn bijzonder kwetsbaar. Dit risicoprofiel is sterk aanwezig bij de allochtone gezinnen. Uit de interviews bleek dat de meeste allochtone kinderen een achterstand hebben op school. Zij kampen vaak met leer- en gedragsproblemen. De ouders weten dan ook niet hoe ze ermee moeten omgaan. Het zijn alweer de factoren origine en armoede die de kinderen hinderen om ten volle te participeren aan de schoolgebeuren.

Ook blijkt dat kinderen van allochtone gezinnen meer vertraging oplopen tijdens de loopbaan in het lager onderwijs. De jongeren voelen zich op de school niet echt begrepen. Ze zijn onbewust beïnvloed door de thuissituatie, ervaren een wantrouwen tegenover hun cultuur, vinden het erg dat hun thuistaal niet wordt toegelaten op school en voelen zich gestigmatiseerd. Het succes van het onderwijs ligt in de eerste levensjaren. Daar gebeurt de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind.

De ouders van de kinderen hebben meestal hoogstens een getuigschrift van lager onderwijs of een diploma van lager secundair onderwijs. De ouders zijn niet de geschikte rolmodellen voor hun schoolgebeuren. Ze kunnen hun kinderen niet voldoende op weg helpen met de huistaken. Tevens willen ze geen huiswerkbegeleiding omdat ze van mening zijn dat ze het niet nodig hebben. Ze vertrekken vanuit de standpunt dat ze hun kinderen wel zelf kunnen opvoeden.

Ook vanuit de interviews bleek dat de respondenten geen beroep willen doen op kinderopvang. De grootse reden hiervoor is dat het te duur is. Ze maken eerder gebruik van hun omgeving.

Vervolgens vinden de respondenten dat de school duur is. Ze stemmen ermee in dat ze er alles voor doen om het betaalbaar te maken maar toch volstaat het niet. Dit is nog een reden waardoor een breuk ontstaat tussen de school en de ouders. De ouders voelen zich onbegrepen.

2.3.4 Gezondheid

Wat betreft de gezondheid stemt de theorie overeen met de praktijk. Uit mijn bevindingen bleek dat de allochtonen het fysiek redelijk goed hebben, maar mentaal verloopt het niet zo goed. Ze zijn teleurgesteld over hun situatie, ze geraken niet uit de vicieuze cirkel. Als het de gebreken van het huis niet zijn, is het de tekort aan inkomen. Op elk domein ervaren ze problemen, wat de gezondheid raakt.

De psychische situatie waarin ze constant zitten, heeft onbewust invloed op de kinderen. De kinderen ervaren gedrags- en leerproblemen wat hun ontwikkeling en opvoeding beïnvloeden. Ook bestaat er het probleem dat deze jongeren later (chronische) psychische ziekten zullen meemaken.

Het feit dat ze geen gebruik kunnen maken van de gezondheidszorg omdat het te duur is, doet deze ziekten nog verergeren. Ze willen ook geen gebruik maken van psychologen of psychiaters omdat ze geen hulp willen van professionals. Alweer heersen hier de taal- en cultuurbarrière en financiële drempel. Op vlak van bereikbaarheid en/of toegankelijkheid hebben ze geen problemen.

Ook het wegvallen van gezonde voeding is een grote oorzaak voor het ziek zijn. Ze kunnen niet altijd gezonde voeding consumeren omdat het soms te duur is.

Over het algemeen komt het op hetzelfde neer: het inkomen. Als het inkomen redelijk is dan vallen de meeste problemen weg.

2.3.5 Subjectief welbevinden

Over het algemeen zijn de allochtonen die in armoede leven echt ontevreden over de manier waarop ze hun vrije tijd doorbrengen. Ze ervaren in hun vrije tijd heel wat barrières: financiële drempels, taalbarrières en barrières op gebied van religie.

De grootse drempel is de financiële. Deze financiële drempels zijn een rechtstreeks gevolg van hun lage inkomen, maar houden ook verband met het feit dat het voor de allochtonen weinig gebruikelijk is om veel geld te spenderen aan vrije tijd. De allochtonen kennen vrije tijd vooral als een sociaal en familiaal gebeuren, zonder dat hieraan een prijskaart verbonden is. Een opmerking bij de allochtonen is dat contacten met autochtonen miniem zijn omwille van de taalbarrière. Ze vallen in de eerste plaats terug op de eigen gemeenschap omdat ze zich er veilig voelen en omdat men er mensen vindt met dezelfde culturele achtergrond, die dezelfde taal spreken. De enige contacten met autochtonen zijn de burens, maar zulke contacten zijn over het algemeen weinig diepgaand.

Daarnaast zijn de ouders van de allochtonen bewust dat vrijetijdsbesteding belangrijks is voor hun kinderen. Ze doen er ook alles voor om hun kinderen te laten deelnemen aan zulke hobby's. Vrijetijdsbesteding is belangrijk om de vicieuze cirkel te doorbreken, zodat ze niet in dezelfde positie terecht komen als hun ouders.

Uit de praktijk bleek ook dat effectief op vakantie gaan moeilijk is. Soms lukt het, mits hulp van hun ouders.

2.3.6 Hulpverlening

De theorie over de hulpverlening wordt versterkt door de uitgevoerde bevestigingen. Uit de bevestiging blijkt dat de hulpverlening aan allochtonen in het begin moeilijk gaat. Bij allochtonen kunnen er bepaalde cultuurgebonden elementen opduiken die de beginfasen van de begeleiding kunnen bemoeilijken. Dit proces wordt soms complexer omdat er culturele elementen in deze fasen verweven zijn. Door de cultuurgebonden elementen wordt dit tevens als een knelpunt benoemd door het merendeel van de respondenten. Deze situatie leidt tot veel frustraties en is bijgevolg demotiverend om verdere hulpverlening te gaan zoeken.

Vervolgens is er ook de onwetendheid over de Vlaamse diensten. De allochtonen kennen het dienstenaanbod, naast het OCMW, niet goed. De diensten zijn niet bekend met de specifieke hulpverlening omdat de allochtonen weinig of geen beroep doen op de diensten. Hierdoor blijven de diensten onaantrekkelijk voor ze en blijft het gebruik beperkt. Deze vicieuze cirkel zou doorbroken kunnen worden door een goede communicatie tussen de verschillende partijen, maar daar loopt het mis. Een grote knelpunt is dus ook de taalbarrière. Allochtonen kennen weinig of geen Nederlands waardoor het moeilijk wordt om een werkzame relatie op te bouwen. Onwetendheid over de andere wijze van communiceren betekent dat de eerste contacten vaak al confronterend zijn en dat het gesprek in een gespannen sfeer verloopt.

Bibliografie

Boek

Geerts, A., Dierckx, D. & Vandevort, L. (2012). *Elk kind telt*. Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Afdeling Welzijn en Samenleving.

Van Robaeyns, B., Driessens, K., (2011). *Gekleurde armoede en hulpverlening*. LannooCampus.

Van Robaeyns, B., Geerts, L., & Balli, S., (2014). *Verbinden uit diversiteit*. LannooCampus.

Internet/Netwerk

Coene, J., Van Haarlem, A. & Dierckx, D. (2013). *Rapport Armoedebaarometer 2013*, Internet. Geraadpleegd op 1 november 2014,

<http://www.decenniumdoelen.be/documenten/armoedebaarometer-rapport-2013.pdf>

De Europese Unie (2013). *Aanbevelingen van de commissie*, internet. Geraadpleegd op 3 november 2013,

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:059:0005:0016:NL:PDF>

Decenniumdoelen 2017 (2014). *Internet*. Geraadpleegd op 11 december 2014,

<http://www.decenniumdoelen.be/>

Dierckx, D., Van Herck, N. & Vranken, J, (2010). *Armoede in België*, internet. Geraadpleegd 11 december 2014, http://www.mi-is.be/sites/default/files/doc/armoede_in_belgie_-_8112_-_06-10-2010_-_binnenwerk.pdf

Dierckx, D., Vranken, J. & Van Haarlem, A., (2011). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2011*, internet. Geraadpleegd 3 november 2014,

[file:///C:/Users/Laptop/Downloads/2011%20Jaarboek%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Laptop/Downloads/2011%20Jaarboek%20(4).pdf)

Frederix, S, (2006). *Helpt van de allochtonen leven in armoede*, internet. Geraadpleegd op 2 november 2014, <http://www.mo.be/>

Het Vlaamse Armoedesteunpunt. *Internet*. Geraadpleegd op 4 november 2014,

<http://www.vlaamsarmoedesteunpunt.be/>

Pats & Co, (2007). *Een interactief spel rond jongeren in armoede*, internet. Geraadpleegd op 1 november 2014, http://www.patsenco.be/lesbrief/Lesbrief_Patsenco.pdf

Roose, I., Pulinx, R. & Van Avermaete, P. (2014). *Omgaan met kinderen en sociaal-culturele ongelijkheid*, internet. Geraadpleegd op 3 november 2014, <https://biblio.ugent.be/input/download?func=downloadFile&recordId=4262085&fileId=4262086>

Teller, M, (2012). *Kinderarmoede in België. Een gids voor schenkers*, internet. Geraadpleegd 11 december 2014, http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/2012-KBS-FRB/05%29 Pictures, documents and external sites/09%29 Publications/PUB2012_3121_Kinderarmoede.pdf

Sheirlinck, M., (2003). *Allochtone burgers in nood*, internet. Geraadpleegd op 5 november 2014, <http://www.cie.ugent.be/CIE/scheirlinck2.htm>

Van Braeckel, L, (2013). *Aantal mensen in armoede daalt, maar kinderarmoede stijgt*, internet. Geraadpleegd op 1 november 2014, <http://www.weliswaar.be/nieuws/p/detail/aantal-mensen-in-armoede-daalt-maar-kinderarmoede-stijgt>

Van Dijck, L. (2010). *Armoede beter begrijpen*, internet. Geraadpleegd op 1 november 2014, http://www.antwerpen.be/docs/Stad/Bedrijven/Sociale_zaken/SZ_Integratie/2010826_Brochure.pdf)

Vrancken, J. (2006). *Verenigingen waar armen het woord nemen*, internet. Geraadpleegd op 11 december 2014, http://www.rechttop.be/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=10)

Welzijn en samenleving. *Internet*. Geraadpleegd op 4 november 2014, <http://www4wvg.vlaanderen.be/wvg/welzijnsamenleving/armoedebestrijding/Paginas/inhoud.aspx>

Mondelinge informatie

Janssens, E. (*mondelinge mededeling*), Opglabbeek, 20 november 2014

Kerkhofs, K. (*mondelinge mededeling*), Hechtel-Eksel , 11 oktober 2014

Bijlagen

Bijlage 1: Topiclijst